

mahzur yoktur. Şâfiîler'e göre servetinin çoğu haram olduğu bilinen kimse-den, doğrudan haram maldan vermesi şartıyla sadaka, hediye ve benzeri şeyler almak haram olmamakla birlikte mekruhtur. Ahmed b. Hanbel de devlet adamlarından câize almayı mekruh görmüş ve yakınlarını bundan menetmiştir. Ona göre böylelerinin mallarına genellikle haram karışır ve onlardan alınacak herhangi bir şey, Hz. Peygamber'in sakındırdığı "şüpheli şeyler" (bk. Buhârî, "İmân", 39, "Büyü", 2; Müslim, "Müsâkât", 107-108) grubuna girer. Ayrıca devlet adamlarından câize almak, minnet altında kalma ve dolayısıyla onların hak ve hukuka uymayan icraatlarını tasvip etme veya gerçeği dile getirmeme sonucunu doğurabilir. Özellikle davranışları örnek olarak kabul edilen ilim ve fazilet sahibi kimselerin bu tür hareketlerden kaçınması gerekli görülmüştür. Nitekim Huzeyfe b. Yemân, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Muâz b. Cebel, Ebû Hüreyre ve Abdullah b. Ömer gibi sahâbîler devlet adamlarından herhangi bir şey kabul etmemişlerdir. Ancak Ahmed b. Hanbel câizeyi haram kabul etmemiş ve sultandan câize almanın sadaka almayı tercih edileceğini söylemiştir (İbn Kudâme, VI, 443-444). Çünkü sadaka insanların mânevî kırı sayılmış, Hz. Peygamber kendisini sadakadan uzak tuttuğu gibi ailesini de sakındırmıştır.

2. Câizeye vesile olan hususlar, ilim ve sanat alanında elde edilmiş başarılar veya takdir ve teşvike değer üstün hizmet gibi meşrû şeyler türünden olmalıdır. Bundan başka binicilik, atıcılık, koşu ve yüzme gibi sportif faaliyetlerle ilgili yarışmalar fakihler tarafından meşrû kabul edilmiştir. Sağlık açısından zararlı olan, israfa sebebiyet veren, tabiatın tahribine yol açan, hayvanlara işkence yapan, din ve ahlâk kurallarına aykırı olan yarışmalar ve bunlar için konulan ödüller meşrû sayılmamıştır (bk. MÜSABAKA).

Öte yandan câizenin meşrû sayılabilmesi için cins ve miktarının belirlenmesi, İslâm'da mal olarak kabul edilen bir nesne olması, devlet başkanı veya yetkili kıldığı kimse yahut yarışan taraflardan yalnızca biri tarafından konmuş olması da gerekli kabul edilmiştir. Yarışan taraflardan her birinin bir bedel koyması ve kazanan tarafın onu alması kumar sayılacağından câiz görülmemiştir. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre iki yarışmacının karşılıklı ödül koyarak yaptıkları müsabakaya üçüncü bir

yarışmacının ödül koymaksızın katılması halinde kumar niteliği ortadan kalkacağından ödülün alınması meşrûdur. Mâlikî mezhebinde ise böyle bir durumda da müsabakanın kumara dönüşme ihtimali mevcut olduğundan söz konusu câizeyi almak haram sayılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 256, 358, 425, 505; III, 402; IV, 267, 269-271, 275; Dârimî, "Büyü", 1, "Cihâd", 35; Buhârî, "Şalât", 41, "Cihâd", 57-58, "İ'tişâm", 16, "İmân", 39, "Büyü", 2; Müslim, "İmâre", 95, "Müsâkât", 107-108, "Zekât", 161-168; İbn Mâce, "Cihâd", 44, "Fitn", 14; Ebû Dâvud, "Cihâd", 60, "Büyü", 3, "İmâre", 20; Tirmizî, "Büyü", 1, "Cihâd", 22; Nesâî, "Hayl", 12, 14, "Zekât", 95; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 148; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VII, 354; Kâsânî, *Bedâ'î*, VI, 206; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, VI, 443-444; VIII, 654-655; Nevevî, *el-Mecmûc*, XV, 128-129; Sâlih el-Ezherî, *Cevâhirü'l-İktilâ*, Beyrut, ts. (Dâ-rü'l-Ma'rîfe), I, 271; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuḥfetü'l-muḥtâc bi-şerḥi'l-Minhâc* [baskı yeri ve yılı yok], IX, 389; Şirbînî, *Muḡnî'l-muḥtâc*, IV, 305, 311-314; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâc*, IV, 48-49; a.m.f., *Şerḥu Münṭeha'l-irâdât*, Beyrut, ts., II, 384; Kalyûbî, *Ḥaşiye 'alâ Şerḥi'l-Minhâc* [baskı yeri ve yılı yok], IV, 262; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 342; Şevkānî, *Neylû'l-evṭâr*, VIII, 87-94; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr*, V, 258; *Mu.F.*, XV, 76-81.

SALİM ÖĞÜT

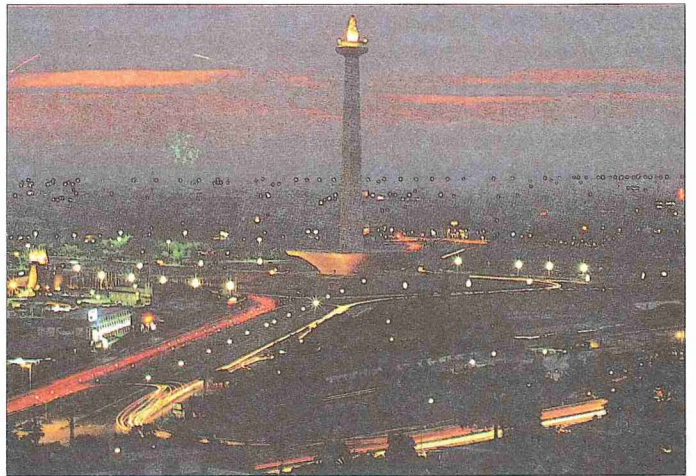
CAKARTA

Endonezya Cumhuriyeti'nin başşehri.

Geniş bir alana (578 km²) yayılmış olup ülkenin en büyük liman şehridir ve idarî bakımdan Cava'nın (Java) vilâyet statüsünde ayrı bir yönetim birimini (Jakarta Raya) teşkil eder. Cava adasının kuzeybatı kıyısında, Cava denizi ile Sunda, Karimata ve Malaka (Malacca) boğazları gibi önemli ticaret yollarının geçtiği suları denetlemeye elverişli Teluk Cakarta

körfezinin gerisinde ve Tjiliwung ırmağının ağzında kurulmuş olan Cakarta çok önemli bir konuma sahiptir. Bol yağışlı (yıllık ortalama yağış 1760 mm.), aşırı nemli (yıl boyunca nisbî nem % 80-85) ve çok sıcak olan (ayların ortalama sıcaklığı 26-28° C) iklimi sağlığa elverişli değildir. İklimin yağışlı ve nemli olmasından dolayı şehrin çevresi yaz kış yeşil kalan çay ve benzeri bitkilerle kaplıdır.

Güneydoğu Asya'nın en kalabalık şehri olan Cakarta'nın nüfusu, Endonezya'nın bağımsızlığını ilân ettiği II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda 1 milyon dolayında iken 1950'de 1.4 milyona, 1961'de 2.9 milyona, 1971'de 4.5 milyona ve 1988'de 7.991.939'a ulaşmıştır. Nüfusta gözlenen bu hızlı artış, Cakarta'nın ticaret, kültür, finans ve eğitim merkezi oluşunun yanı sıra iş bulma imkânlarının diğer şehirlere göre daha çok olmasından dolayı köylerden buraya yönelen göçler sebebiyledir. Kısa zamanda şehir nüfusunun dört beş misli artması konut, aydınlanma, içme suyu ve istihdam sorunu gibi bazı ciddi problemler ortaya çıkarmıştır. Merkezî ve mahallî yönetimler bu problemlere çözüm getirmede zorlanmaktadır. Cakarta'nın nüfusu hem etnik hem de dinî bakımdan çeşitlilik arzeder. Çoğunluğu müslüman olmakla birlikte sömürge döneminde hristiyanlaştırılmış olan yerlilerle Amerika ve Avrupa ülkelerine mensup Katolik ve Protestanlar da önemli bir nispete sahiptirler; daha çok ticaret alanında çalışan yahudilere de rastlanır. Nüfusun çoğunu Endonezya'nın çeşitli yerlerinden buraya gelip yerleşmiş yerli halk oluşturmakta ise de sömürge döneminde ülke dışından gelen Çinliler'in, Araplar'ın ve Avrupalılar'ın sayısı az değildir. XVII. yüzyılın başlarından itibaren

Cakarta
Limani'ndan
bir görünüş

şehir ekonomisinde etkileri görülen Çinliler'in 1740 yılında kale içinde 2500 evi olduğu ve sayılarının en az 15.000'e ulaştığı belirtilmektedir. 1778'de yapılan bir sayıma göre de o yılki nüfusun % 36'sının Çinli olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde de nüfus içerisinde önemli bir nisbete sahip olan Çinliler, daha çok bütün Endonezya'nın en önemli ticaret, maliye ve iş merkezi durumunda olan şehrin kuzeydeki Kota (kale) veya Mentena adı verilen en eski semtinde yaşamaktadırlar. Burası gündüz insanların kaynaştığı, gece ise büyük ölçüde tenhalaşan bir yerdir. Cakarta'nın ekonomik hayattaki ününü ve önemini artıran milletlerarası liman tesisleri, şehir merkezinin 10 km. doğusunda yer alan Tanjung Priok'tadır. Her türlü yükleme ve boşaltmaya uygun olan bu modern liman, şehre demiryolu, karayolu ve ayrıca bir kanalla bağlıdır. Cava adasındaki ithalat ve ihracatın büyük bir bölümü bu limandan yapılır. Tjiliwung nehrinin ağzındaki eski limandan ise küçük tekneler faydalanmaktadır.

Şehir eski yerleşim yerinin güneyine doğru genişlemiştir. Burada oluşan modern bahçe-şehrin ortasında geniş Medan Merdeka (hürriyet meydanı) ve Lapangan Banteng meydanları bulunmaktadır, bunların çevresinde de Hürriyet Âbidesi, İstiklâl Camii gibi önemli anıtlarla parlamento, bakanlıklar, başkanlık sarayı, radyoevi, merkez bankası ve müze gibi resmî binaların en büyükleri yer almaktadır. Bu kesimi üç yönde yine bahçeler içinde kurulmuş daha yeni ve düzenli yerleşme alanları ile bunların arasında mantar gibi üremiş görünüşü hoş olmayan gecekondu mahalleleri (kampung) kuşatmıştır. Ülkenin en büyük üniversitesi olan Endonezya Üniversitesi'nin (Universitas Indonesia) kampüsü ile 1858'den bu yana faaliyet gösteren meteoroloji merkezi, devlet kütüphanesi, bazı yüksek okul ve özel üniversite binaları da bu civarda bulunmaktadır.

Cava adasının diğer şehirlerine demiryolu, karayolu ve havayoluyla, dış dünyaya da Tanjung Priok Limanı ve Sukarno-Hatta havaalanıyla bağlanmış olan Cakarta aynı zamanda Endonezya'nın başlıca sanayi şehridir. Kâğıt, cam eşya, si-gara, otomobil montaj ve otomobil lastiği, margarin, bira ve dokuma fabrikaları ile tersaneler buradaki en önemli sanayi kuruluşlarıdır. Şehrin gelişmesinde ve dışarıdan buraya nüfus göçünün yönelmesinde sanayinin rolü büyüktür.

Ayrıca Endonezya'nın ve Cava adasının en önemli kültür merkezi olan Cakarta'da, aralarında Endonezya Üniversitesi ile Millî Üniversite'nin de (Universitas Nasional) yer aldığı çok sayıda yüksek öğretim kurumu, resmî ve özel kütüphaneler, müzeler, radyo televizyon merkezi ve millî arşiv gibi kuruluşlar bulunmaktadır. İslâmî ilimlerin okutulduğu Institut Agama Islam Negeri ile Muhammediye Üniversitesi (Universitas Muhammadiyah), İbn Haldûn Üniversitesi (Universitas Ibnu Chaldun), Cakarta İslâm Üniversitesi de (Universitas Islam Jakarta) bu şehirde faaliyet göstermektedir.

Cakarta'nın ne zaman kurulduğu hakkında kesin bilgi yoktur. XVI. yüzyılın başlarında ilk defa bir Portekiz gemisi Cava denizine geldiğinde koy kıyısında Sunda Kalapa adında bir şehrin mevcut olduğu bilinmektedir. Portekizliler Tjiliwung nehrinin ağzında devamlı bir yerleşme merkezi sağlamak için Sundanes Pajajaran Krallığı'yla bir anlaşma yaparak ülkelerine döndüler (1522). Ancak beş yıl sonra geri geldiklerinde Sunda Kalapa'nın müslüman Bentem Sultanlığı tarafından işgal edildiğini ve Jajakarta adını aldığını gördüler. "Müreffeh ve muzaffer" anlamına gelen şehrin yeni adı zamanla Cakarta (Jakarta) şekline döndü ve 1619 yılına kadar böylece kaldı. Portekizliler burada kara biber ticaretiyle ilgilendiler. Bu yıllarda Cava adasının kara biber ticareti yapılan en önemli limanı haline gelen Cakarta'ya Çinli, Arap, İranlı ve yahudi tüccarlar yerleşerek ticarî faaliyetlerde bulundular. XIII. yüzyıldan itibaren müslüman Arap tüccarların etkisinde kalan Cava ve diğer adalarda İslâmiyet'in yayılması, daha çok yerli kadınlarla evlenen bu tüccarların sayesinde olmuştur (bk. CAVA).

XVII. yüzyılın başında Bentem Sultanlığı'na bağlı müslüman Prens Pangeran

Wijayakrama tarafından yönetilen Cakarta'ya Hollandalı sömürgeciler geldiler ve 1811-1816 arasındaki beş yıllık geçici İngiliz idaresi dönemi hariç II. Dünya Savaşı'na kadar buraya hâkim oldular. Hollandalılar işgal sırasında tahrip ettikleri Cakarta'nın harabeleri üzerine, yüksek surlarla çevrilmesi 1619'da biten yeni bir kale-şehir kurarak buraya İlkçağ'da Hollanda'nın kuzeybatı kıyılarında yaşayan Cermen kökenli Batavlar'a izâfeten Batavia adını verdiler ve 1949 yılına kadar şehir bu adla anıldı. 1625-1627 yıllarında baş gösteren bulaşıcı hastalıklardan yaklaşık nüfusun üçte ikisi hayatını kaybetti; fakat sonraları dışarıdan gelen göçmenler şehrin nüfusunu yeniden arttırmışlardır. 1628-1629 yıllarında Mataram Sultanı Agung'un saldırılarından sonra başlayan barış döneminde şehir hızla gelişti. Hollandalılar burada şehrin çekirdeğini oluşturan kale ile okul ve yönetim binalarının yanı sıra tarım ve endüstri tesisleri kurdular ve kanal kenarına Hollanda stilinde evler ve kiliseler inşa ettiler. 1611 yılından itibaren Hollanda Doğu Hint Şirketi'nin (Vereenigde Oost-Indische Compagnie), 1799'dan itibaren de Hollanda Doğu Hint Sömürgesi'nin merkezini teşkil ettiği halde XIX. yüzyılın başlarına kadar küçük bir şehir olarak kalan Batavia, bu tarihten sonra daha sağlıklı ve daha yüksek yerlere doğru hızla gelişen eski kale-şehrin güneyinde bahçelerle çevrili yapıları, geniş meydanları ve bulvarları ile güzel bir sömürge başşehirini halini almıştır. Geçici İngiliz yönetimi sırasında bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinin de merkezi olması, milletlerarası ticaret sebebiyle yabancıların çoğaldığı şehri daha kozmopolit bir hale getirdi; ayrıca burada yeni kiliseler, misyoner okulları ve çeşitli dinî kuruluşlar tesis edildi. Ünlü şarkiyatçı C. S. Hurgronje'un

1879 yılında
Hollandalılar
tarafından
yapılan
ve bugün
cumhurbaşkanlığı
köşkü olarak
kullanılan
Hürriyet
Sarayı -
Cakarta

Hollanda hükümeti tarafından burada görevlendirilmesinden sonra Batavia teorik ve pratik İslâmî ilimler üzerine çalışmaların yapıldığı bir merkez haline geldi; 1924 yılında da hukuk fakültesi kuruldu ve burada İslâm hukuku okutulmaya başlandı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hollanda Hindistanı'nda başlayan milliyetçi hareketin merkezi olan şehir II. Dünya Savaşı sırasında da Japonya'nın işgalinde kaldı (1942-1945). Savaşın sona ermesiyle Endonezya Devleti'nin kuruluşu bağımsızlığın burada ilân edilmesi (17 Ağustos 1945) sırasında şehrin adı, yabancı boyunduruğundan kurtulmanın simgesi olarak Hollanda işgali öncesindeki Cakarta ile değiştirildi. Ancak Hollanda'nın Endonezya'nın bağımsızlığını resmen kabul ettiği 27 Aralık 1949 tarihine kadar yine sömürge dönemindeki ismi olan Batavia kullanılmaya devam etti. Bağımsızlığın gerçekleşmesinden sonra Endonezya Cumhuriyeti'nin başşehri oldu ve bu tarihten itibaren nüfusu eşine az rastlanır bir hızla artmaya başladı. Bugün Endonezya'nın ticaret, sanayi, kültür ve finans merkezi haline gelen Cakarta, bölgenin en kalabalık şehridir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. de Wit, *Java Facts and Fancies*, The Hague 1912, s. 29-56; D. G. H. Hall, *A History of South-East Asia*, London 1981, s. 267-268, 302, 330, 343-344, 350-365; M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia*, Hong Kong 1981, s. 27, 28, 34, 86, 87, 221, 226; S. D. Brunn — J. F. Williams, *Cities of the World*, New York 1983, s. 371, 376, 379-380, 383-385; H. de la Bastide, "Les Universités islamiques d'Indonésie", *Orient*, VI/21, Paris 1962, s. 81-84; "Djakarta", *EAm.*, IX, 212^a-212^b; C. C. Berg, "Djakarta", *Et*² (Fr.), II, 400-401; "Jakarta", *EBr.*, XII, 848-849.

SİRRİ ERİNÇ

CÂLİNÜS

(ö. 200 [?])

İslâm tıbbını etkileyen
ünlü Grek tabip ve filozofu.

Asıl adı Galenos olup bu isim İslâmî literatürde Câlînüs şeklinde şöhret bulmuştur. İbn Ebû Usaybia Câlînüs kelimesinin "sakin, doğru yolu gösteren" veya "faziletli" anlamlarına geldiğini belirtir (*Üyünül-enbâ*, s. 129). Çağdaş Batı dillerinde Câlînüs adı Galen veya Galien şekillerinde yazılmaktadır.

Doğum tarihi konusunda modern araştırmacılar gibi müslüman müellifler de

farklı tesbitlerde bulunmuşlardır. Bu sonuncular içinde doğruya en yakın olanı İbn Ebû Usaybia'nın tesbitidir. Bu müellif Câlînüs'un doğumunun, Trayinus (Trajan) adlı Roma imparatorunun (98-117) tahta geçişinin onuncu yılında olduğunu söyler. Buna göre Câlînüs milâdî 108 yılında doğmuş olmalıdır. Modern araştırmalara göre ise yaklaşık 130'da doğmuştur. Câlînüs'un doğum yeri Batı Anadolu'daki Pergamon'dur (bugünkü Bergama). İbn Ebû Usaybia'nın Câlînüs'un kendi eseri olan *Fî Merâtibi kurrâ'ti kü-tûbih*'ten (Sezgin, III, 79) aktardığına göre bir mimar olan babası kendisine on beş yaşına kadar aritmetik ve geometri öğretmiş, ardından onu mantık, sonra da tıp tahsiline yöneltmiştir.

Câlînüs Bergama, Smyrna (İzmir), Corinthos ve İskenderiye'de tıp öğrenimi yaptı. Daha sonra Roma'ya giderek Vali Boethius'un himayesinde anatomi çalışmaları bulundukları, ayrıca çoğu Aristocu filozoflardan oluşan felsefecilerle temasları oldu. Roma'dan Bergama'ya döndü. Kısa süre sonra, İbn Ebû Usaybia'nın Antonius lakabıyla andığı Marcus Aurelius tarafından Adriya denizinin üst kesimindeki Aquilée (Ar. Akulyâ) şehrine çağırıldı; oradan Roma'ya getirildi ve kralın küçük oğlu Commodus'un özel hekimi olarak görevlendirildi. Antonius'un bu sırada çıktığı Cermen seferlerinin planlanandan uzun sürmesi Câlînüs'a ilmi faaliyet için gerekli boş zamanı sağlamış, tıp ve felsefe konularında dersler verip çok sayıda eser yazmış, fakat 191 yılında çıkan bir yangında kaleme aldığı birçok kitap yanmıştır. Câlînüs *Fî Nefyi'l-ğam* adlı eserinde söz konusu Roma yangınında Aristo ve Anaxagoras gibi ünlü filozoflara ait müellif hattı yazmaların da yok olduğunu kaydetmektedir (İbn Ebû Usaybia, s. 126).

Câlînüs'un bundan sonraki hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ölüm yeri olarak Mısır'ın doğusundaki Ferma veya Sicilya gibi farklı bölgeler gösterilmiştir. Modern araştırmalara göre ise Roma veya Bergama'da 200 yılı dolaylarında vefat ettiği sanılmaktadır (ER, V, 463).

Antikçağ tıbbında metot açısından akil istidlâl yanlıları (ashâbü'l-kıyâs) ve deney-gözlem yanlıları (ashâbü't-tecribe) şeklinde iki farklı anlayış mevcuttur. Hipokrat ile Câlînüs birinci anlayışın temsilcileri olarak bilinmektedir. Kökleri Asclepios Mâbedi'ne kadar uzanan bu telakkiye göre tıp bir Tanrı vergisidir ve bunda ilhamın payı büyüktür. Dolayısıyla sa-

dece gözlem ve deneyle tıbbın künhüne ulaşmak mümkün değildir. Nitekim Câlînüs, Hipokratik tıp yemini üzerine yazdığı ve İslâm dünyasında "Fî Tefsiri Kitâbi'l-Eymân li-İbuqrât" (Sezgin, III, 123) adıyla bilinen yorumunda açıkça tıbbın insanlığa Allah tarafından ilham edildiğini, bu sebeple aynı ilâhî kaynağa bağlı olan felsefe ile eşit değerde olduğunu söylemektedir. İkinci anlayış mensupları ise tıbbın gelişip ilerlemesi için ampirizmin vazgeçilmez bir şart olduğunu savunmuş ve bu fikir tıp tarihinde hayli etkili olmuştur. Onun tanınmış takipçilerinden İskenderiyeli Yahyâ en-Nahvî, daha önce tıp sahasına sofistler hâkimken Câlînüs'un onların aksine bir gelecek olan Hipokrat tıbbını ihya ettiğini yazmaktadır (İbn Ebû Usaybia, s. 109).

Câlînüs, Hipokratik tıp ilmi ve ahlâkına sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte tecrübenin önemini inkâr etmemiş, bizzat Hipokrat ve takipçilerinin tecrübi metoda yoğun şekilde başvurduklarını ifade ederek Hipokrat tıbbına dair gelenekleşmiş yorumu aşmaya çalışmıştır. Câlînüs'a göre tıp sürekli gözlem ve tecrübeyle geliştirilip temellendirilen bir teodir; tıp hakkındaki bilgilerimiz yalnızca geleneksel teoriden istidlâlle doğmaz; yeni tecrübeler yeni bilgilerin de kaynağıdır. Tıp ilmi tecrübesiz ilerleyemez (Rosenthal, s. 189-191). Nitekim müslümanlar da Câlînüs'un Hipokrat tıbbını yeni yorumlarla zenginleştirmekle kalmayıp tamamen kendine has tecrübi ve klinik gözleme dayalı birikimler oluşturduğunun farkındaydılar. Meselâ onun *Fî Takdimeti'l-ma'rife* (Sezgin, III, 114, 123), *Fî Şinâ'ati't-ıbb* (a.g.e., III, 80-81) ve *Fî Mihneti't-tabîbi'l-fâzıl* (a.g.e., III, 125) adlı eserlerinde yer alan farmakolojik buluşlarını, orijinal tedavi şekillerini ve anatomi uygulamalarını biliyorlardı. Anatomi incelemelerinin sonuçları XVI-XVII. yüzyılların anatomi bilginleri için bile başvuru kaynağı olabilmıştır. Fizyoloji alanındaki en önemli buluşu, İskenderiye tıp okulunun 400 yıldan beri kabul ettiğinin aksine, damarlarda hava değil kanın dolaştığını ortaya koyması ve küçük kan dolaşımını kısmen kavramış olmasıdır.

Câlînüs'un tabiat görüşünü büyük ölçüde Aristo'dan aldığı bilinmektedir. Özellikle dört unsur ve dört tabiat doktrinini ahlât-ı erbaa* kavramıyla ustaca irtibatlandırması, tabiatın boşluk kabul etmediğine, kâinatta bir gayenin mevcut olduğuna inanması hep Aristocu tema-